

TIBBIY TA'LIMNI RIVOJLANTIRISHDA TALABALARNING AQLIY KOMPETENTLIGINI O'RNI

Amonova Nargiza Muxtarovna

Buxoro davlat tibbiyot instituti,
Biokimyo kafedrası assistenti,
O`zbekiston Respublikasi, Buxoro
viloyati Buxoro shahri 200118,
e-mail:amonova-nargiza@mail.ru

Annotatsiya. Ushbu maqola biokimyo fanidan talabalarni maqsadli, mazmunli, protsessual va baholash-samaradorligi komponentsiyasini shakllantirishning uslubiy tizimini ishlab chiqishga bag'ishlangan. O`zbekiston Respublikasi tibbiyot oliy ta`lim muassasalarining biokimyo fani o`qituvchilari va talabalari o`rtasida o`tkazilgan so`rov natijalari bayon etilgan. Biokimyo va boshqa tabiiy fanlar o`rtasidagi fanlararo integratsiya tahlili berilgan. Ushbu interfaol o`qitish usullarida maxsus sxemalar qo'llaniladi, kichik guruhlarda ishlash, keystadi, animatsion filmlar va taqdimotlar ko'rsatish, blits-so'rovlardan foydalanilgan bo`lib, BDTI biokimyo kafedrasida joriy etilgan.

Kalit so'zlar: aqliy kompetentlik, animatsiya, talabalar, fanlararo integratsiya, biokimyo, modul, reyting tizimi, nazorat, blits-o'yin, didaktik, kognitiv faoliyat.

Yurtimizda faol, intiluvchan, iqtidorli va yuksak ma'naviy-axloqiy fazilatlarga ega, zamonaviy bilim hamda kasblarni chuqur egallagan - bugungi va ertangi kunimizning hal qiluvchi kuchi bo'lgan yoshlarni voyaga yetkazish uchun barcha shart-sharoit va imkoniyatlar yaratilgan. Bugungi kunda fan va texnika rivoji ta'lim va uning natijalariga qo'yiladigan talablarni tubdan o'zgartirishni talab etmoqda. Shunga asosan, yangi avlod standartlarini yaratish bo`lajak o`qituvchilarning oldiga muhim vazifa qilib qo'yilmoqda. Hozirgi vaqtgacha yaratilgan davlat ta'lim standartlari tizimli-faoliyatli yondashuvga asoslangan, ya'ni ta'lim maskanlarining maqsadini bilim, ko'nikma va malakalarni o'zlashtirish tarzida aniqlashtirishdan iborat edi. Shu bois yangi davlat ta'lim standartlarini o'z-o'zini rivojlantirishga qaratilgan kompetent-faoliyatli yondashuvga asoslanishdan

kelib chiqqan holda belgilash talab etilmoqda. Chunki oliy ta'limda tashkil etilayotgan o'quv-tarbiya jarayonining mohiyati tinglovchilarning ehtiyojlari va qobiliyatlarini rivojlantirish emas, balki bilimlarni axborot-verbal tarzda yetkazish, ko'nikma va malakalami shakllantirishdan iborat bo'lib qolmoqda.

Bunday reproduktiv tarzda o'zlashtirilgan ma'lumotlar tinglovchining amaliy faoliyat tajribasini rivojlantirishga yetarlicha imkon bermaydi. Oqibatda, talabalar juda ko'p axborotni behuda jamg'arilishi, ta'limning samarasi past ekani va uning real voqelikka mos kelmasligi kabi tafovutlar ko'zga tashlanmoqda. Aniqrog'i, o'quvchi real hayotdan uzoqlashib qolgandek, uning oldiga faqat ilgari to'plangan axborotlarinigina o'zlashtirish maqsadi qo'yilgandek tuyuladi.

2017-2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasida —Rivojlangan davlatlar ta'lim tizimidagi yutuqlardan kelib chiqqan holda yuksak bilimli va intellektual rivojlangan avlodni tarbiyalash, oliy ta'lim muassasalarida kompetentli ilmiy pedagog kadrlar zahirasini yaratish vazifasi belgilab o'tilgan . Shu bilan birga mamlakatimizda amalga oshirilayotgan ko'plab islohotlarda ham demokratik tamoyillar asosida fuqarolik jamiyatini rivojlantirish jarayonida oliy ta'lim tizimida talabalarning mutaxassisligi bo'yicha kasbiy tayyorgarlik sifatini oshirishda pedagoglarning kasbiy kompetentsiyalarini yanada takomillashtirish zarurati ta'kidlab o'tilgan.

Bozor munosabatlari sharoitida mehnat bozorida ustuvor o'rin egallagan kuchli raqobatga bardoshli bo'lish har bir mutaxassisdan kasbiy kompetentlikka ega bo'lish, uni izchil ravishda oshirib borish zarurligini ko'rsatmoqda. Bu vazifalarni amalga oshirishda ta'lim kontekstida ko'p bosqichli uzviylik, uzluksizlik va izchillik tamoyillariga asoslangan samarali innovatsion modellarni yaratish, pedagoglarni aqliy kompetentsiyalarini rivojlantirishni taqozo qilmoqda.

Pedagogika sohasida oliy ta'lim muassasalarida bo'lajak o'qituvchilarni intellektual salohiyatini oshirish, dunyoqarashlarini boyitishda ularni innovatsion ta'lim texnologiyalari, o'qitishning yangi, innovatsion shakl, metod va vositalari bilan tanishtirish, pedagoglarda kasbiy kompetentlik sifatleri va kreativ qobiliyat mohiyati bilan yaqindan tanishtirish muhim ahamiyatga ega.

Prezidentimiz Sh.M.Mirziyoyev "Yoshlarimiz mustaqil fikrlaydigan, yuksak intellektual va ma'naviy salohiyatga ega bo'lib, dunyo miqiyosida o'z tengdoshlariga hech qaysi sohada bo'sh kelmaydigan insonlar bo'lib kamol topishi, baxtli bo'lishi uchun davlatimiz va jamiyatimizning bor kuch va imkoniyatlarini safarbar etamiz" degan fikrlari ham mustaqil O'zbekistonimiz yoshlarini erkin fikrlashni tarkib toptirishga qaratilayotgani ham e'tibordan holi emas. Shunday ekan biz o'qituvchilar hozirgi yangi davr talabi asosida darslarni zamonaviy yondashuvlar asosida tashkil qilishimiz oldimizdagi yuksak vazifalardan biridir. Ushbu muammoli vaziyatdan chiqishning yagona yo'li - oliy ta'limda yangicha, ya'ni kompetent yondashuvni joriy etishdir. Kompetent yondashuv talabadan bilim va ko'nikmalarni alohida-alohida emas, balki yaxlitlikda egallashni talab etadi. Mazkur talab bilan bog'liqlikda, o'z navbatida, o'qitish metodlarini tanlash tizimi ham o'zgarishga uchraydi. O'qitish metodlarini tanlash va amaliyotda qo'llash ta'lim jarayonida qo'yiladigan talablarga muvofiq keladigan kompetensiyani takomillashtirishni talab etadi.

Biokimyo fanida talabalarning kompetentsiyasini shakllantirish jarayoni bir qator obyektiv qiyinchiliklar va birinchi navbatda, ko'pchilik talabalarning butun o'qish davrida faol, ritmik tarzda o'z ustida ishlashga qodir emasligi va shu jumladan mustaqil ravishda ishlamasligi bilan ham bog'liq. Shuning uchun o'qituvchining birlamchi vazifasi o'quvchilarning o'quv faoliyatini faollashtirish, shaxsiy xususiyatlar va qiziqishlarni hisobga olgan holda fanni o'zlashtirishga bo'lgan motivatsiyasini maqsadli ravishda oshirishdan iborat. O'quv jarayonini tashkil etishga qo'yiladigan talablarni o'zgartirish o'qitish shakllari va usullarini qayta ko'rib chiqishni talab qiladi.

Shunday qilib, an'anaviy ma'noda ma'ruza mashg'uloti kurs mazmunining izchil taqdimoti sifatida o'z ahamiyatini yo'qotmoqda. Biz talabalarni ma'ruza davomida berilgan savollarga birgalikda javob izlashga jalb qiluvchi muammoli ma'ruzalar, dialoglardan foydalanamiz. Bu talabalarning fanga qiziqishini oshiradi, uning rivojlanish jarayonini hissiy jihatdan rang-barang va shaxsan ahamiyatli qiladi, zamonaviy biokimyo bilan shug'ullanadigan muammolar doirasini to'liqroq

ochib berishga imkon beradi. Talabalar malakasini shakllantirishda biokimyo fanidan laboratoriya mashg'ulotlari, laboratoriya ishlari natijalarini tahlil qilish muhim o'rin tutadi.

Bunda talabalarning guruhlarda ishlashi va ular hal qiladigan vazifalarning bosqichma-bosqich murakkablashishi yordam beradi:

yozma ko'rsatmalarga rioya qilgan holda turli sinflarga mansub biologik muhim birikmalarni aniqlashda qo'llaniladigan sifat reaksiyalarini o'zlashtirishdan tortib, to raqamlar ostida shifrlangan moddalarni mustaqil identifikatsiya qilishni o'z ichiga oladi. Amaliyot natijalarini sharhlash, tadqiqot xarakteridagi laboratoriya ishlarini bajarish uchun olingan bilim va ko'nikmalarni o'zlashtirgan holda, talaba kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun zarur bo'lgan kompetentlarga ega bo'ladi. Bunda mashg'ulotda "Nuklein kislota va oqsil almashinuvi" va "Uglevodlar almashinuvi" modullari bo'yicha biz tomonidan ishlab chiqilgan didaktik blits o'yinlaridan foydalanish ham yordam beradi.

Ushbu modullarni o'zlashtirish, bizning ko'p yillik amaliyotimiz ko'rsatganidek, talabalar uchun eng qiyin, chunki hayot va energiya ta'minotining molekulyar mexanizmlarini tushunish uchun katta hajmdagi ma'lumotlarni o'zlashtirish va umumlashtirish kerak. Ba'zi blits o'yinlari matn va metabolik jarayonlarning diagrammalari bilan ishlashni, o'quv materialini g'ayrioddiy usullarda tuzishni, boshqalari guruhlarda ishlashni, shu jumladan jamoalar o'rtasidagi raqobatni o'z ichiga oladi.

Didaktik blits-o'yinlaridan foydalanish avval o'rganilgan materialni mustahkamlash bosqichida, ayniqsa an'anaviy usullar, xususan, frontal so'rov, talabalarning savollariga javoblar bilan solishtirganda eng samarali bo'ldi. Bu ularning bilim, ko'nikma, malaka darajasini keyingi tekshirish va talabalar so'rovi natijalari bilan tasdiqlanadi.

Blits-o'yinlarning qisqa davom etishi (15-20 daqiqa) ularni didaktik maqsadlarga muvofiq an'anaviy mashg'ulotlar turlari tarkibiga kiritish imkonini beradi va o'yindagi muammoni hal qilish uchun ajratilgan vaqtning cheklanganligi kelajakdagi kasbiy faoliyatida real sharoitlarni taqlid qiladi. Biokimyoni o'qitishda

kompetensiyaga asoslangan yondashuvni amalga oshirish turli darajadagi murakkab vaziyatli muammolarni hal qilishni ham o'z ichiga oladi. Shu bilan birga, talabalar nafaqat olingan bilimlarni qo'llash tajribasiga ega bo'ladilar, balki o'rganilayotgan fanning kelajakdagi kasbiy faoliyati uchun ahamiyatini yaxshiroq tushunadilar, bu esa ularning o'quv motivatsiyasini oshirishga yordam beradi. Talabalarning biokimyo fanidan kompetensiyalarini har tomonlama baholash uchun biz standartlashtirilgan testlar, turli daraja murakkablikdagi vaziyatli topshiriqlar, didaktik blits-o'yinlarini ishlab chiqdik va o'quv jarayonida foydalandik. Talabalar tomonidan har bir modul bo'yicha barcha turdagi ishlar bo'yicha to'plangan ballar ishning o'z vaqtida topshirilganligi, shuningdek, modulni muddatidan oldin bajarganlik, ma'ruza, laboratoriya mashg'ulotlaridagi faol ish, qiziqarli ijodiy ishlar uchun mukofot ballari hisobga olingan holda umumlashtiriladi.

Bizning fikrimizcha, o'quv va kognitiv faoliyat natijalarini monitoring qilishning bunday tizimi talabada o'quv jarayonining eng faol ishtirokchisi bo'lishga imkon beradi, o'quv motivatsiyasini, o'zini o'zi nazorat qilishni rivojlantirishga, kasbiy, bo'lajak mutaxassis uchun zarur bo'lgan malakalar hamda umumiy madaniy fazilatlarini shakllantirishga yordam beradi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YXATI:

1. SH.A. Amonashavili, S.N. Lisenkova va boshqalar "Pedagogik izlanish", "O'qituvchi" 1990y.

2. Safo Ochil, Komiljon Xoshimov va boshqalar "O'zbek pedagogikasi, antologiyasi", "O'qituvchi" 1999y.

3. A. Zunnunov va boshqalar "O'rta Osiyoda pedagogik fikr taraqqiyotidan lavhalar", "Fan" 1996y.

4. Н.Н. Матушкин, Роль междисциплинарного компонента образовательных программ, реализующих компетентностную парадигму [Текст] / Н. Н. Матушкин, И. Д. Столбова // Инновации в образовании – 2010. – № 11. – С. 5–17.

5. М. В. Носков, Междисциплинарная интеграция в условиях компетентностного подхода [Текст] / М. В. Носков, В. А. Шершнева // Высшее образование сегодня. – 2008. – № 9. – С. 23–25.

6. А. Н. Шамин, История биологической химии. Формирование биохимии // Москва : КомКнига, 2006. – 264 с.

7. M.M. Amonova Study of the biochemical method for wastewater purification from textile productions from dyes and suspended substances// Ra Journal of Applied Research. Volume: 08 Issue: 04.04.2022. P. 272-277. DOI:10.47191/rajar/v8i4.08
<http://www.rajournals.in/index.php/rajar/article/view/875>.

8. Амонова Н. Метод развития логического мышления с помощью инновационных технологий в обучении биохимии //Евразийский журнал академических исследований. – 2023. – Т. 3. – №. 7. – С. 246-250.

9. NM Amonova. Formation of interdisciplinary integration using advanced pedagogical methods in teaching biochemistry/ Universum:Pedagogy 108 (№ 6), 29-32.